

FARKLI BİR İSTİARE-İ MEKNİYYE TANIMI DENEMESİ

Attempt a Different Description of Isti'āra Makniyya

Sedat SAĞDIÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı,
Bolu, Türkiye.
Asst. Prof., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology of Islamic Sciences Department of Arabic
Language and Rhetoric,
Bolu, Türkiye.
sedatsagdic@ibu.edu.tr, Orcid.org/0000-0003-3008-0841.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 6 Temmuz / July 2022
Kabul Tarihi / Accepted: 12 Aralık / December 2022
Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2022
Cilt / Volume: 22 **Sayfa/Pages:** 155-178

Atıf / Citation: Sağdıç, Sedat. "Farklı Bir İstiare Mekniyye Tanımı Denemesi [Attempt a Different Description of Isti'āra Makniyya]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 22 (Aralık / December 2022): 155-178.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1141294>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Sedat SAĞDIÇ**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Bilindiği gibi istiare bir lügavî mecazdır. Doğal olarak bir istiare türü olan istiare-i mekniyyenin de mecaz içermesi gerekmektedir. Belâgat kitaplarında istiare-i mekniyye ile ilgili getirilen örneklerin hemen hepsinde müstear leh/müşebbeh hakiki anlamda kullanılmaktadır. Bu istiare türünde müstear leh/müşebbehin hakiki anlamda kullanılması, dahası zikredilmesi problem teşkil etmektedir. Buradaki kapalılığa istiare tanımındaki karışıklığın da etki ettiği anlaşılmaktadır. Klasik olsun modern olsun hemen hemen bütün çalışmalarda Sekkâkî'nin (öl. 626/1229) istiare-i mekniyye tanımının benimsenip aynen sürdürüldüğü görülmektedir. Bu belâgat kitaplarında, bazı sözlerin mecaz ihtiva etmemesine rağmen istiare-i mekniyye başlığı altında örnek olarak getirilmesinin sebeplerinden birinin de belîğ teşbihin bir türü olan teşbih-i meknînin ayrı bir teşbih başlığı altında incelenmemesi olduğu söylenebilir. Bu makalede istiare-i mekniyyenin yeni bir tanımına dikkat çekilip mevcut tanım ve örneklerdeki problemlere işaret etmek hedeflenmektedir. Çalışmada bu sorun, neredeyse bütün belâgat kitaplarında istiare-i mekniyye örneği olarak yer alan şair sahâbî Ebû Zü'eyb el-Hüzelî'nin (öl. 28/648-49) meşhur beyti merkeze alınarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belâgatı, Teşbih-i Mekkî, Mecaz, İstiare-i Mekniyye, Sekkâkî.

Abstract

As is known, isti'āra is a lexical metaphor. Isti'āra makniyya, which is a type of isti'āra, should also naturally contain metaphors. In almost all of the examples of isti'āra makniyya in the literature books, musta'ār lah/mushabbah is used in the real sense. In this type of isti'āra, the use and mention of musta'ār lah/mushabbah in the real sense pose a problem. It is understood that the confusion in the definition of isti'āra affects the formation of this problem. In almost all studies, both classical and modern, it is seen that Sakkākī's (d. 626/1229) definition of isti'āra makniyya has been adopted and maintained as it is. Although some words in these literature books do not contain metaphors, examples of isti'āra makniyya are given. One of the reasons for this is that tashbīh maknī, which is a type of balīgh/eloquent tashbīh, is not examined under a separate tashbīh title. This article, aims to draw attention to a new definition of isti'āra makniyya and to point out the problems in the existing definitions and examples. In this study, this problem will be evaluated by centered on the famous couplet of the poet Companion Abū Dhū'ayb al-Hudhalī (d. 28/648-49), which is included as an example of isti'āra makniyya in almost all literature books.

Keywords: Arabic Language and Literature, Tashbīh Maknī, Methapor, Isti'āra Makniyya, Sakkākī.

Giriş

Bilindiği gibi Arap dili belâgatı; *me'ânî*, *beyân* ve *bedî'* olarak üç bölümden oluşmaktadır. Nahivle sıkı irtibat içerisinde olan *meani ilmi*, *meani'n-nahv* olarak da isimlendirilmektedir. Bedî' ilmi sözün estetik tarafıyla ilgilenmektedir. Belâgat denilince akla ilk gelen, sözü değişik

açılardan ifade etmeyi gaye edinen ise beyân ilmidir. Lügavî mecazın bir türü olan istiare bu ilim içerisinde merkezî bir yer tutmaktadır. Bu sebeple belâgat kitapları istiareye geniş yer vermiş, onu değişik açılardan tasnife tabi tutmuştur. Bunlardan bir tanesi de taraflarının zikredilip edilmemesine göre yapılanıdır. “İstiare-i mekniyye” de bu açıdan ele alınmış, tarif edilmiş ve örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Birkaç tanesi istisna tutulursa bu tanımlarda büyük oranda Sekkâkî'nin izi görülmektedir. İlahiyat fakültesi lisans sınıflarında belâgat dersleri takrir edilirken kaynak kitaplardaki istiare-i mekniyye tanımının tatminkâr olmadığı fark edilmiş, getirilen örnekler incelenmiş, “mecazla çok da ilgisinin olmadığı” tespit edilmiştir. Bu durum konunun araştırılması gerektiği düşüncesini pekiştirmiştir. İstiareye ait müstakil eserler arasından, üzerine onlarca şerh ve haşiyeye yazılan Semerqandî'nin (öl. 888/1483) *er-Risâletü's-Semerqandîyye* isimli risalesini özellikle zikretmek gerekir. Fakat risalenin şerh ve haşiyeleri istiare-i mekniyye ile ilgili değişik açılardan genişçe tespitler yapsa da bunların ikna edici izahlar olmadığı söylenebilir. Bu çalışma bir bakıma söz konusu eksikliğin giderilmesine yönelik ihtiyacın yerine getirilmesi olarak değerlendirilebilir. Konuyu netleştirmek üzere belâgat kitapları incelendiğinde önce hemen hepsinin benzer değerlendirmelerde bulunduğu, farklı bir yaklaşımın olmadığı tespiti yapılmıştır. Akabinde üzerinde dikkatle üzerinde durulunca bu konuda Abdurrahmân Habenneke el-Meydânî'nin (1909-1978) *el-Belâgatü'l-'Arabîyye* adlı eserindeki tespitlerinin ufuk açıcı olduğu anlaşılmıştır. Muhammed Cürcânî'nin (öl. 729/ 1328) *el-İşârât ve't-teşbihât* isimli çalışmasının ikinci olarak belirtilmesinde fayda mülhaza edilmektedir. Sonra Kazvî'nin (öl. 739/1338) *el-İzâh*'taki değerlendirmeleri ile *et-Telhîş* şerhi olan Tefâtânî'nin (öl. 792/1390) *Muhtaşaru'l-me'ânî* ve Düsûkî'nin (öl. 1230/1815) buna yazdığı haşiyedeki konunun çözümü sadedindeki tespitleri kayda değer görülmektedir.

İstiare-i mekniyye ile ilgili ülkemizde yapılmış akademik çalışmalar mevcuttur. Bunlar arasında bir makale istiare-i mekniyyeyi müstakil olarak konu edinmiştir.¹ Bazıları müstakil olarak ele almasa da genişçe

¹ Murat Tala, “Belâgatte Metafor Problemi: Bir Anlam, Yapı ve Mecaz Sorunu Olarak İstiare-i

değerlendirmelerde bulunmuşlardır.² Diğerleri ise istiare olgusunu genel olarak ele alan çalışmalardır.³ Bu konuda Arapça yapılmış akademik çalışmaların da bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır.⁴

Öte yandan Ebû Zü'eyb el-Hüzelî (öl. 28/648-49) hakkında daha önce yapılmış kapsamlı Türkçe çalışmalara rastlanmasa da Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde, Rahmi Er tarafından söz konusu şaire ilişkin bir madde kaleme alınmıştır.⁵ Ebû Zü'eyb el-Hüzelî, Arap edebiyatındaki ününü daha ziyade mersiyelerine borçludur. Hatta döneminin önemli mersiye şairlerinden olan Hânsâ' (öl. 24/645) ve Mütemmim b. Nüveyre (öl. 30/650) ile Ebû Zü'eyb arasında, mersiye sanatı bağlamında mukayeseler yapıldığı tespit edilmektedir.⁶ Onun özellikle salgından kaybettiği beş çocuğunun ardından nazmettiği mersiyesi ise Arap edebiyatında son derece meşhurdur.⁷ Bu çalışmanın amacı, Ebû Zü'eyb'in

Mekniyye", *Bilimname: Düşünce Platformu* 38 (Ekim 2019), 663-688.

² Avnullah Enes Ateş, *Türkçe Meallerin İstiare Sanatı Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016); Harun Abacı, "Osmanlı Tefsir Geleneğinde İstiarenin Etki Alanı -Âlûsî Tefsiri Örneği", *Osmanlı'da İlm-i Tefsir*, ed. M. Talha Boyalık, Harun Abacı (İstanbul: İsar Yayınları, 2019), 393-419; Nurullah Şentürk, *İstiare ve Belâgat İlmindeki Yeri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020); Sedat Sağdıç, "Ebû'l-Kâsım b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkandî (öl. 888/1483) Hayatı, Eserleri ve İstiare Risâlesi", *Orta Asya'dan Anadolu'ya İslâmî İlimler: Şehirler-Âlimler-Eserler-Meseleler*, ed. Murat Şimşek vd. (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021), 697-707.

³ Yakup Eroğlu, *Arap Belâgatında Kinaye ve İstiare* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Muhittin Eliaçık, "Belâgat Kitaplarında İstiarenin Tarif ve Tasnifi", *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science* 3/21 (2015), 21-30; Hüseyin Ölmez, *Arap Dilinde İstiare ve Kur'an Meallerindeki İstiareli Üsluplar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Mehmet Murat Karakaya, "Kur'an-ı Kerim'de Edebi Sanatların Kullanımı: Teşbih, İstiare, Kinaye ve Mecaz", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reislîği Yıllığı]* 55/2 (2019), 229-257.

⁴ Şena 'Âişe Hân - Selmâ Şâhide, "el-'İsti'âre fî 'Âyati'l-Îmân ve'l-Küfr fî Süreti'l-Bakara", *Mecelletü'l-Kısmî'l-'Arabî* 25 (2018), 113-123; Sitâ Fitriyye Leylâ, *el-'İsti'âre fî sûreti'n-Nisâ (Dirâse vaşfiyye taḥlîliyye)* (Ponorogo: Ponorogo Devlet İslâm Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Muhammed İkyâyûm, *el-'İsti'âretü't-taḥrîhiyye ve'l-'İsti'âretü'l-mekniyye fî'l-cüz'î's-selâsin (Dirâse taḥlîliyye belâğîyye)* (Makassar: Alâeddin Devlet İslâm Üniversitesi Eğitim ve Öğretim İşleri Fakültesi Arap Dili Öğretimi Bölümü, Lisans Tezi, 2018); Henâ Mahmûd Şihâb - 'Ammar Gânim Muhammed, "Esraru'l-'İsti'âre fî 'Âyati'l-Mülk fî'l- Kur'âni'l-Kerim", *Mecelletü't-Terbiye ve'l-İlm* 15/4 (2008), 154-184; Cemal Butuşaşe, *Nemâzic mine'l-'isti'âre fî'l-Kur'an ve tercümatihâ bi'l-lügati'l-İncilîziyye* (Cezayir Üniversitesi, Edebiyat ve Dil Fakültesi Tercüme Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

⁵ Rahmi Er, "Ebû Züeyb el-Hüzelî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁶ Esat Ayyıldız, "El-Hânsâ' bint 'Amr: Eski Arap Şiirinde Öncü Bir Mersiye Şairi Hanım", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020), 218.

⁷ Ahmet Şen, "Arap Edebiyatında Salgın İzleri ve Nikola et-Türk'ün Salgına Dair Urcüzesi",

hayatını veya şairliğini ele almak olmadığından, onun biyografisine ilişkin geniş bir bilgilendirme yapılmayacaktır.

1. İstiare: Lügat ve İstilah Manası

İstiare-î mekniyyenin anlaşılması, başka bir ifadeyle ondaki karışıklığın giderilmesi için önce istiare tanımının yapılmasında fayda mülhaza etmekteyiz. “İstiare” lügatte herhangi bir şeyi karşılıksız olarak yararlanmak için bir süreliğine istemek manasına gelir. Belirtilen sürede ya da talep halinde ödünç verene iade etmek şartı vardır.⁸ Beyân âlimleri istiareyi istilahî olarak bir lafzın benzerlik alakasına istinaden ve bir karînenin bulunmasıyla konulduğu aslî anlamın dışında kullanılması şeklinde tanımlamıştır.⁹ Bu karîne mefuz da melhûz olabilir.¹⁰ Yani metinde zikri geçebilir (lafzî), geçmeyip durumdan da (hâlî) anlaşılabilir. Bu karîne onu yalandan ayıran en önemli unsurdur.¹¹

Abdulhâhir Cürçânî (öl. 471/1078-79) “istiareyi” bir lafzın lügavî vaz’ itibarıyla bilinen bir aslının bulunması, bu mana için konulduğuna dair delillerin olması, konulduğu bu aslî halinin dışında başka bir anlam için geçici olarak kullanılması olarak tanımlamıştır. Cürçânî bu geçiciliği hem غير لازم “kalıcı olmayan” sözü, hem de العارئة “ödünç/iğreti” kelimesi ile ifade etmiştir.¹² Cürçânî istiareyi açıklarken رأيت أسدا örneğini kullanır. Cümledeki أسدا kelimesi ile yırtıcı hayvan değil de cesur adam kastedildiğinde أسدا lafzı cesur adam için istiare edilmiş olur. Bu, vurgulu bir ifade biçimidir. Elde etmek istediğimiz bu manaya sadece bu kullanım biçimiyle ulaşabiliriz.¹³ Bu söz سواء في معنى الشجاعة رأيت رجلا هو والأسد

Istanbul Journal of Arabic Studies 4/2 (2021), 198-199.

⁸ Abdurrahmân Hâsan Hâbenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye 'üsüsühâ ve 'ulûmuhâ ve fînûnüühâ ve şuverun min taḥkîkâtihâ bi-heykelin cedidin min ḥarfîn ve telîdin* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1434), 2/229.

⁹ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/229.

¹⁰ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye fi şevbihâ'l-cedid: 'İlmü'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1402), 114.

¹¹ Sa'düddin et-Teftâzânî, *Muḥtaşaru's-Sâ'd: Şerhü tellîsi kitâbi miḥtâhî'l-'ulûm*, thk. Abdülhamid Hendavî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1431), 337.

¹² Abdulhâhir el-Cürçânî, *Esrâru'l-belâğa*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1991), 30.

¹³ Cürçânî, *Esrâru'l-belâğa*, 33.

“Cesaret konusunda aslanla aynı olan bir adam gördüm.” cümlesindeki kullanım tarzına kıyasla daha üstün özellikler taşır.¹⁴ Karîne –bu örnek çerçevesinde lafzî değil hâlî– yardımıyla رأيت أسدا ifadesindeki أسدا sözcüğünden bilinen yırtıcı hayvan manasındaki aslanın kastedilmediğini anlarız. Bu cümleyi kullanan birisinin, benzetme kastıyla gördüğü kimseyi cesaret hususunda aslandan ayırt edilemeyecek bir konumda değerlendirerek abartıya başvurduğu anlaşılır.¹⁵

Bir ibarenin hakiki manası dışında kullanılması şeklinde yapılan tanım eksiktir. Bir şeyin başka bir ismin yerine zikredilmesi veya başka bir şeyin yerine konulması (isbâtı) ve teşbihte mübalağa için ikame edilmesi kayıtları istiarenin tanımında önemlidir.¹⁶ “Bir şeyi başka bir şey yerine teşbihte mübalağa için ikame etmek.” tanımına örnek sadedinde istiare ile ilgili hemen bütün belâgat âlimlerinin eserlerinde yer verdikleri رأيت أسدا cümlesini zikredebiliriz. Burada أسدا kelimesi ile cesaretli adam kastedilir, cesaretli adam aslan yerine ikame edilmiş olur.

“Bir lafzın konulduğu manadan daha önce bilinmeyen bir anlama nakledilmesidir.”¹⁷ şeklindeki tanımda yer alan “bilinmeyen mana” sözü istiaredeki ödünç alma olgusu düşünüldüğünde yanlış anlaşılabilir. Zira nasıl ki birine herhangi bir şey ödünç verilirken tanınan, geri iade edeceği düşünülen insan olmasına dikkat ediliyorsa; kelimelerin/cümlelerin ödünç verilmesinde de tanınma, bilinme ve aralarındaki uygunluk hususu önem arz etmektedir.¹⁸ Kelimenin kök anlamı da zaten buna işaret etmektedir.

1.1. İstiare ile Teşbihin Farkları

İstiarenin temeli teşbihtir. Bu sebeple *taraflarından biri hazfedilen*

¹⁴ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz fî 'ilmi'l-me'ânî*, thk. Seyyid Muhammed Reşit Rızâ (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1422), 63.

¹⁵ Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, 177; Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz: Sözdizimi ve Anlambilim*, çev. Osman Güman (İstanbul: Litera, 2008), 235.

¹⁶ Muhammed Fahrüddin Ziyâüddin Ömer er-Râzî, *Nihayetü'l-İcâz fî dirâyetil-İcâz*, thk. Bekri Şeyh Emin (Beyrut: Dâru'l-İlmi lil-Melâyin, 1985), 232.

¹⁷ Hıfî Nâşif vd., *Durûsu'l-belâğa*, thk. Ahmed Senûsî (Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 2012), 94.

¹⁸ Fazl Hasan 'Abbâs, *el-Belâğa fî'nûhuâ ve efnânuhâ: 'İlmü'l-beyân ve'l-bedî'* (b.y.: Dâru'l-Furkân li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2005), 163.

teşbih olarak tanımlandığını da görmekteyiz.¹⁹ Nitekim Sekkâkî “istiareyi”, müşebbehin (benzeyen) müşebbeh bih (kendisine benzetilen)²⁰ cinsine dâhil edilmesi iddiası ve müşebbeh bihe ait bir özelliğin müşebbeh için işbâtının/getirilmesi buna delalet etmesiyle teşbihin taraflarından birinin söylenip diğerinin kastedilmesi olarak tanımlayarak, bu öğelerden sadece bir tanesinin zikredilmesinin teşbih ihtimalini ortadan kaldıracığını ifade etmiştir.²¹ Sekkâkî de Abdulkâhîr Cürçânî’nin örneğini zikrederek, müşebbeh bihe (aslan) ait cesaret niteliğinin müşebbeh (cesur adam) için kullanıldığını belirtmiştir.²² Sekkâkî’nin, hazfedilenin müşebbeh de müşebbeh bih de olabileceğine dair tespiti sonraki belâgat âlimleri tarafından büyük oranda kabul görmüştür.²³ Taraflara ilaveten teşbih edatı ile vech-i şebihin hazfedilmesine de bazı tanımlarda yer verilmiştir.²⁴ Tanımların çoğunda edat ile vech-i şebihin hazfine değinilmemesi anlaşılabilir bir husustur; zira teşbih, istiarenden önce “beliğ teşbih” haline getirilmiştir. Nitekim modern dönem belâgatçılarından Bekrî Şeyh Emin (1930–2019) istiareyi *taraflarından biri hazfedilmiş beliğ teşbih* olarak tanımlamıştır.²⁵ Hemen ifade edelim ki istiare ile ilgili yapılan bu tanımlarda hazfedilenin her iki öge de olabileceği tespiti problemlidir. Bu hususa ilerleyen satırlarda etraflıca temas edeceğiz.

Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-‘ulûm*’unun belâgatla ilgili üçüncü bölümünü ihtisar eden Kıazvînî ise farklı düşünmektedir. O, müşebbeh zikredilir ya da takdir edilirse bu durumda teşbih; zikredilmez, takdir de edil-

¹⁹ Nâsîf vd., *Durûsu’l-belâğa*, 94; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-belâğa: el-Beyân ve’l-me’ânî ve’l-bedî’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1414), 260; Abbâs, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ: ‘İlmü’l-beyân ve’l-bedî’*, 163.

²⁰ Bu satırdan itibaren hemen herkes tarafından bilinmesi hasebiyle “benzeyen, kendisine benzetilen, kendisi için istiare edilen” gibi Türkçeleştirilen terimlerin yerine orijinallerini kullanacağız.

²¹ Ebû Ya’kub Siracüddin Yusuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Naim Zerzur (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1407), 369.

²² Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 369.

²³ Emîl Bedî’ Ya’kub - Mişâl Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufaşşal fi’l-lügâti ve’l-‘edeb* (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), 1/89; Abbâs, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 177; Mecdî Vehbe - Kamil el-Mühendis, *Mu’cemu’l-muşâlahati’l-‘Arabiyye fi’l-lügâti ve’l-‘edeb* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1984), 27.

²⁴ Nâsîf vd., *Durûsu’l-belâğa*, 94; Merâgî, *‘Ulûmu’l-belâğa*, 260; Abbâs, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, 164.

²⁵ Emîn, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, 112, 113.

mezse istiare olacağını beyan etmiştir.²⁶ Kazvîni'ye göre istiare müşebbehte değil, müşebbeh bihte gerçekleşir.²⁷ Görüldüğü gibi Kazvîni bir istiarenden bahsedilebilmesi için müşebbehin bulunmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu tanım istiare-i mekniyyedeki karışıklığın giderilmesi noktasında dayanak noktalarımızdan birisi olacaktır.

Tanımlardan anlaşıldığı gibi istiare bir yönüyle teşbih, diğer yönüyle mecazdır. "Teşbih ile mecazın evliliğinden meydana gelmiştir."²⁸ tespiti istiarenenin tarifi ile ilgili güzel bir nüktedir. İstiare, teşbihe dayanması sebebiyle aralarında benzerliklerin olması normaldir. Bununla beraber farklarına da işaret etmenin isabetli olacağını düşünmekteyiz.²⁹ Teşbihte (beliğ) her ne kadar mübalağa, son noktaya ulaşırsa da müşebbeh ile müşebbeh bihin zikredilmesi –ya da takdir edilmesi– gerekir. Bu da taraflarının farklı olduğuna bir delildir. İki unsurun birbiriyle alakası sadece benzerliktir, bu alaka ikisinin aynı olduğu seviyeye ulaşmaz. İstiare ise farklıdır, burada teşbih unutulur, ikisinin aynı olduğu iddiası vardır. Müşebbehle müşebbeh bih aynı mana olmuş, her ikisini ifade etmek üzere tek bir lafız kullanılmıştır.³⁰ Temas ettiğimiz bu farkların dikkate alınmasının problemin çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İstiarenenin unsurları teşbih-i beliğin taraflarıdır. İlginç olan bunların eksilmesiyle sözün güzelleşmesidir.³¹ Zaten istiarede müşebbehin ne zikredilmesi ne de takdir edilmesi gerekir, aksi halde teşbih olur.³² Bu durumu aslan ile cesur insan üzerinden şöyle izah etmek mümkündür: Bir kimsedeki cesaret aslanın kuvvet ve cesaretine benzetilerek değer-

²⁶ Hatib el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa: el-me'âni ve'l-beyân ve'l-bed'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 212, 213.

²⁷ Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, 216.

²⁸ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/230.

²⁹ İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûri, *Hâşiye 'alâ'r-Risâleti's-Semerqandiyye*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 153.

³⁰ Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, thk. Süleyman Salih (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1434), 276; Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa*, 259; Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/231; Emîn, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 114.

³¹ Emîn, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 116.

³² Muhammed Cürçânî, *el-İşârât ve't-teşbihât*, thk. İbrahim Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1432), 165.

lendirildiğinde teşbih; eğer benzetme değil de her ikisinin bire bir aynı olduğu kabul edildiğinde istiare olur.³³

İstiarede teşbihteki müşebbeh bih, *müstear minh*; müşebbeh, *müstear leh*; lafız, *müstear*;³⁴ *müstear minh* ile *müstear leh* arasındaki ortak yön *câmi'* diye isimlendirilir.³⁵ Bilindiği gibi bu ortak yön teşbihte *vech-i şebeh* olarak adlandırılmaktadır. Teşbih öğelerinin istiaredeki karşılıklarını bir örnek üzerinden göstermenin isabetli olacağını düşünmekteyiz. *الرُّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ الْيَكُ لُتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ* “Bu, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarasın diye sana indirdiğimiz bir kitaptır.”³⁶ Ayetteki *الظُّلُمَاتِ* “karanlıklar” kelimesi dalâlet, *النُّور* “aydınlık” ise hidâyet anlamında kullanılmıştır. Dalâletle karanlık, hidâyetle aydınlık arasındaki alaka benzerlik; karîne ise hâlîdir. Dalâlet (ya da küfür) ve hidâyet *müstear leh*, *ظلام* (ya da *ظلمة*) ve *نور* kelimelerinin manası *müstear minh*; *الظُّلُمَاتِ* ve *النُّور* lafızları ise *müstear*dir.³⁷ Buradan müşebbeh bihin istiarede çok önemli olduğu anlaşılmaktadır; zira istiaredeki *müstear* ile *müstear minh*in esasıdır. Müşebbeh ise sadece *müstear* lehe karşılık gelen bir rükündür.³⁸

2. İstiare-i Mekniyye

İstiarenin tanımını netleştirdikten sonra istiare-i mekniyyeyi ele alabiliriz. Öncelikle şunu ifade edelim ki istiare-i mekniyyenin tanımında görülen kapalılıkta istiare tanımındaki kapalılığın etkisi vardır. Bu noktada belâgat âlimlerinin istiare-i mekniyye tanımlarına temas etmenin yerinde olacağını düşünmekteyiz. İstiare, genel olarak müşebbeh hafzedilirse “tasrîhiyye”; müşebbeh bih hafzedilirse “mekniyye” olarak tanımlanmıştır.³⁹ Şöyle de tanımlanmıştır. Teşbih eğer müşebbeh hafzedilip müşebbeh bih ile açıklanırsa ya da müşebbeh bih müşebbeh için

³³ Cürcânî, *el-İşârât ve't-teşbihât*, 165.

³⁴ Nâşîf vd., *Durûsu'l-belâğa*, 94; Abdülazîz 'Atîk, *İlmü'l-beyân* (Beyrut: Dârü'n-Nahđati'l-'Arabîyye, 1405), 175; Abbâs, *el-Belâğa fümûmuhâ ve efnânuhâ*, 164.

³⁵ Abbâs, *el-Belâğa fümûmuhâ ve efnânuhâ*, 163.

³⁶ İbrâhîm 14/1.

³⁷ Nâşîf vd., *Durûsu'l-belâğa*, 94; Abbâs, *el-Belâğa fümûmuhâ ve efnânuhâ*, 164.

³⁸ Abbâs, *el-Belâğa fümûmuhâ ve efnânuhâ*, 165.

³⁹ Emîn, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, 117.

istiare edilirse “tasrîhiyye”,⁴⁰ müşebbeh bih ile ifade edilmez de onunla ilgili bir unsurla işaret edilirse “mekniyye” adını alır.⁴¹

Belâgat âlimlerinin istiare-i mekniyye tanımlarını aynı yıl beş oğ-lunu kaybeden şair sahâbî Ebû Zü’eyb el-Hüzelî’nin (öl. 28/648-49) söylediği, çalışmamıza ilham kaynağı olan aşağıdaki beyit üzerinden göstermeye çalışacağız.

إذا المنية أنشبت أظفارها ألفت كل تميمية لا تنفع

Ölüm pençelerini geçirdiğinde hiçbir muskamm fayda vermediğini görür-sün.

Ölüm (المنية) bu şiirde; iyi kötü ayırmaksızın –deyim yerindeyse– insanı alt etme, onun işini bitirme yönünden yırtıcı hayvana (شعب) benzetilmiş, bu benzetme “istiare bi’l-kinaye” olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra ölüm için teşbihte mübalağa olsun diye müşebbeh bih ile ilgili olan أظفار “pençeler” kelimesi getirilmiştir. Bu da “tahyîliyye” olarak değerlendirilmiştir.⁴² Görebildiğimiz kadarıyla Sekkâkî’den itibaren klasik olsun modern olsun hemen hemen bütün belâgat kitaplarında bu örnek istiare-i mekniyye kabul edilmiş, aynen aktarılmıştır. Sekkâkî’nin istiare tanımının ve örnek olarak zikrettiği رأيت أسدا cümlesinin hemen ardından bu şiiri ikinci misal olarak getirmesi onu istiare kabul ettiğini göstermektedir.⁴³ Burada açıkça ifade etmese de ilk örneği tasrîhiyye, ikincisini mekniyye için getirmiştir. Birincisinde müşebbeh bih açıkça zikredilmiş, ikincisinde hazfedilmiş, ona ait bir öge (أظفار) getirilmiştir. İlerleyen satırlarda tasrîhiyyeyi müşebbeh bihin, mekniyyeyi müşebbehin zikredildiği istiare türü olarak açıklamaktadır.⁴⁴ Akabinde “istiare bi’l-kinaye” başlığı altında istiare-i

⁴⁰ ‘Atrik, *‘İlmü’l-beyân*, 176; Emîn, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, 118.

⁴¹ Muhammed Ahmed b. Arafê ed-Düsûkî, *Hâşiyetü’l-Düsûkî ‘ala muhtasarı’s-Sa’d*, thk. Halil İbrahim Halil (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, ts.), 3/339; Nâsîf vd., *Duru’su’l-belâğa*, 95; ‘Atrik, *‘İlmü’l-beyân*, 176; Merâğî, *‘Ulûmu’l-belâğa*, 271; Abbâs, *el-Belâğa fîmûnuhá ve efnânuhá*, 179; Muhammed Mustafa Heddâre, *fi’l-Belâğatü’l-‘Arabiyye* (Beyrut: Dâru’l-‘Ulûmi’l-‘Arabiyye, 1409), 70; Emîn, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, 121.

⁴² Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 369-379; Tefâtânî, *Muhtasarı’s-Sa’d*, 356; ‘Atrik, *‘İlmü’l-beyân*, 180; Abdeh Abdulazîz Kalkile, *el-Belâğatü’l-İştihâliyye* (Kâhire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1412), 64; ‘Abbâs, *el-Belâğa fîmûnuhá ve efnânuhá*, 179.

⁴³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 369.

⁴⁴ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 373.

mekniyyeyi, müşebbehin zikredilip bununla müşebbeh bihin kastedilmesi, müşebbeh bihe ait bir unsurun müşebbeh için konulması/ isbâtı olarak tanımlamış, bu isbâtın tahyîliyye olduğuna işaret edip istiare-i mekniyyenin tahyîliyyeden ayrılmayacağını ifade etmiştir.⁴⁵ Sekkâkî'nin tanımını ve getirdiği örneklerden de görüleceği üzere bu husustaki karışıklık birkaç istisna hariç sonraki belâgat âlimlerinin kitaplarında aynen yer almıştır. Modern dönemde yapılan gerek Türkçe gerek Arapça akademik çalışmalar da çok büyük oranda öncekilerle benzerlik göstermektedir.⁴⁶

Öncelikle şiirde müşebbehin bizzat varlığının problemin ana kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Zira bir istiare den söz edilebilmesi için müşebbehin bulunmaması gerekir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi istiarenin aslı teşbihtir. Teşbihte müşebbeh bihin her zaman müşebbehten daha tanınır, bilinir; baskın ve güçlü öge olması gerekir ki benzetme sağlıklı bir şekilde gerçekleşsinsin.⁴⁷ Temeli teşbih olan istiarede bu benzetmenin unutulması, müşebbeh bihin müşebbeh yerine ikame edilmesi gerekmektedir.

2.1. Farklı İstiare-i Mekniyye Yaklaşımları

Bu problemi çözme hususunda belâgat âlimlerinin farklı yaklaşımları olmuştur. Mesela Semerkandî'nin istiare risalesine yazılan en meşhur haşiyenin sahibi olan İsferyâinî (öl. 945/1538) istiare-i mekniyye-

⁴⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 378, 379.

⁴⁶ Nusreddin Bolelli, *Belâgat (Kur'an Edebiyatı: Beyân-Meâni-Bedî)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 80; İsmail Durmuş - İskender Pala, "İstiare", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001); Butuşşe, *Nemâzic mine'l-isti'âre fi'l-Kur'an ve tercümatüha bi'l-lügati'l-İncilîziyye*, 45; Eroğlu, *Arap Belâgatında Kinaye ve İstiare*, 35; Şihâb - Gânim, "Esraru'l-İsti'âre fi 'Âyati'l-Mülk fi'l-Kur'âni'l-Kerîm", 165; Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* (İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2011), 120; Ali Bulut, *Belâgat: Beyân-Meâni-Bedî* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 205; A. Cüneyt Eren - M. Vecih Uzunoglu, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 110, 111; Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 194-197; Ateş, *Türkçe Meallerin İstiare Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*, 37-39; Ölmez, *Arap Dilinde İstiare*, 29, 30; 'Aîşe Hân - Şâhîde, "el-İsti'âre fi 'Âyati'l-İmân ve'l-Küfr fi Süreti'l-Bakara", 116; İnkaryûm, *el-İsti'âretü'l-taşihîyye ve'l-İsti'âretü'l-mekniyye fi'l-cüz'îs-selâsin*, 57; Abacı, "Osmanlı Tefsir Geleneğinde İstiaresinin Erki Alanı", 682; Şentürk, *İstiare ve Belâgat İlmindeki Yeri*, 82-85.

⁴⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 225; Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha: el-beyân ve'l-meâni ve'l-bedî li'l-medârisi's-sâneviyye* (İstanbul: Kahraman, 1984), 20.

yi “teşbih-i mablûb”un bir fer’i saymaktadır. Bilindiği gibi “teşbih-i mablûb” teşbihte mübalağa için müşebbehin müşebbeh bihe değil, müşebbeh bihin müşebbehe benzetilmesidir.⁴⁸ Muhammed b. Vehb/ Vuheyb’in (öl. 225/840) şu beyti belâgat kitaplarının hemen hemen hepsinde bu teşbih türü için örnek olarak zikredilmektedir:

و بدا الصُّبْحُ كَأَنَّ غُرَّتَهُ وَجْهَ الخَلِيفَةِ حِينَ يَمْتَدِحُ

Sabah oldu. Sabahın ilk ışıkları, övüldüğünde halifenin parlak yüzüne benziyor.

Burada şair alışılmışın dışında halifenin yüzünü sabahın ilk ışıklarına değil; sabahın ilk ışıklarını halifenin yüzüne benzetmektedir. İstiare daha vurgulu olsun diye müşebbeh, müşebbeh bih için istiare edilmektedir.⁴⁹ Hüzelî’nin beytiyle ilgili İsferâyînî’nin değerlendirmeleri şöyledir:

Örnekte المنية (ölüm) سُبع (yırtıcı hayvan) manasında kullanılmıştır. Yani ölüm yırtıcı hayvana değil, yırtıcı hayvan ölüme benzetilmiştir. Ölümün falancaya pençelerini geçirmesi yırtıcı hayvanın pençelerini geçirmesi manasındadır. Bu da ölümün kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğinin örtük bir biçimde ifade edilmesidir.⁵⁰

İsferâyînî’ye göre böyle değerlendirildiğinde المنية kelimesinin istiare sayılmasında bir problem kalmamaktadır.⁵¹ Zemaşerî Bakara sûresinin 27. ayetinin tefsirinde “(O) cesur birisidir; emsallerini parçalar.” örneğini zikrederek istiare-i mekniyyeyi “mekniyye” kelimesini kullanmadan “müstearın söylenmeyip müteradif kelimelerden biriyle ona remiz yoluyla işaret edilmesidir” diye tanımlamıştır.⁵²

⁴⁸ Tefâtânî, *Muhtaşaru’s-Sa’d*, 306, 307; Cürçânî, *el-İşârât ve’t-teşbihât*, 152; Cârîm - Emîn, *el-Belâğatü’l-vâdîha*, 60; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 249, 250; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, 2/201.

⁴⁹ Tefâtânî, *Muhtaşaru’s-Sa’d*, 307; Cürçânî, *el-İşârât ve’t-teşbihât*, 152; ‘İsâmüddîn İbrahim b. Ömer ‘İsferâyînî, *Şerhü’l-‘İsâm ‘alâ metni’s-Semerqandîyye fi ‘ilmi’l-beyân*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2010), 266; Cârîm - Emîn, *el-Belâğatü’l-vâdîha*, 60; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 250; Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye*, 2/201.

⁵⁰ ‘İsferâyînî, *Şerhü’l-‘İsâm*, 268.

⁵¹ ‘İsferâyînî, *Şerhü’l-‘İsâm*, 268, 269.

⁵² Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf ‘an hağâiki ğavâmiği’t-tenzil ve ‘uyûni’l-eğâvil fi vücûhi’l-te’vil*, thk. Muhammed Abdüsselam Şâhîn (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1995), 1/124; Şerefüddin el-Huseyn b. Abdillâh et-Tîbî, *Fütûhu’l-ğayb fi’l-keşf ‘an kınâi’r-reyb* (Ebû Zabî: Câizetü Dübey ed-Devliyye li’l-‘Qur’âni’l-Kerîm, 1434), 2/404; Murat Tala, “Belâğatte Metafor Problemi: Bir Anlam, Yapı ve Mecaz Sorunu Olarak İstiare-i Mekniyye”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 38 (Ekim 2019), 675.

Zemaḥşerî'nin verdiği örnekteki شجاع kelimesi Hüzeli'nin şiirindeki المنية'ye, يفترس اظفارها'ya denk gelmektedir.

Semerḳandi'nin istiare risalesine yazdığı şerh ile tanınan Bâcûrî (öl. 1277/1860) birkaç çözüm önerisi aktarmıştır. O, “Müşebbeh lafız hakiki manasında kullanılmıştır dolayısıyla istiare yoktur.” itirazını şöyle cevaplandırmaktadır:

Müşebbeh lafız müşebbeh bihle bir/aynı kabul edilen müşebbeh için kullanılmıştır. Mesela şiirdeki المنية lafzı yırtıcı hayvanla bütünleşen ölüm manasında kullanılmıştır. Bir diğeri müşebbeh (المنية), müşebbeh bih lafzı için eş anlamlı olmuş, bu sayede müşebbeh için kullanımı mecaz kabul edilmiştir. المنية lafzı yırtıcı hayvan (شعب) lafzının mürâdifî olmuş ve böylelikle ölümle ilgili mecaz olarak kullanımı mümkün hale gelmiştir.⁵³

İkinci bir çözüm sadedinde şunları zikretmiştir:

Ölüm yırtıcı hayvana benzetilmiş, yırtıcı hayvandaki pençeler gibi ölüm için de pençe hayal edilmiştir. Sonra bu hayali suret hakiki olana benzetilmiş, müşebbeh bihteki الأظفار lafzı müşebbeh için istiare edilmiştir. Böylelikle istiare olarak isimlendirilebilmiştir.⁵⁴

Bazı belâgat âlimleri bir başka çözüm önerisi sadedinde, istiarenin temelinin teşbih olması sebebiyle bu örneğin (المنية) istiare kabul edildiğini söylemişlerdir. Bu durum sebebin müsebbeb ismiyle isimlendirilmesi kabilindedir.⁵⁵ Burada teşbih sebep, istiare müsebbebdir. Şöyle izah edilmiştir: Teşbih müşebbehin müşebbeh bihin cinsine dâhil edilmesi/katılması hususunda istiareye benzer. Bu teşbihe delalet olsun diye müşebbeh bihe ait bir unsur (lâzım) müşebbeh için istiare edilmiştir. Yani bu açıdan teşbih, yeri geldiğinde istiare olarak isimlendirilebiliyorsa mekniyye de (her ne kadar şiirde teşbih olsa da) istiare olarak kabul edilebilir.⁵⁶ Kinayenin asıl itibarıyla kapalılık olduğu, şiirdeki kapalılık hususunda şüphe bulunmadığı; açıkça zikredilmeyip ona ait unsurlardan biriyle işaret edildiği de ileri sürülmüştür.⁵⁷

⁵³ Bâcûrî, *Hâşiye 'alâ'r-Risâleti's-Semerḳandiyye*, 160.

⁵⁴ Bâcûrî, *Hâşiye 'alâ'r-Risâleti's-Semerḳandiyye*, 177 ,178.

⁵⁵ Bâcûrî, *Hâşiye 'alâ'r-Risâleti's-Semerḳandiyye*, 164.

⁵⁶ 'İsferâyînî, *Şerhü'l-İsâm*, 264.

⁵⁷ Bâcûrî, *Hâşiye 'alâ'r-Risâleti's-Semerḳandiyye*, 166.

Semerķandî, müşebbehin mekniyyede, tasrihiyyede olduğu gibi müşebbeh bih lafzıyla kullanılmadığı, hakiki anlamda kullanılmasının zorunlu olduğu iddiasına yer vererek bunu kabul etmez.⁵⁸ Bunun doğru olmadığını belirtip “فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسِ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ” *Allah onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.*⁵⁹ ayetindeki kullanımı örnek getirerek doğrusunun, bir şey iki duruma benzetilirse bunun imkân dâhilinde olduğunu belirtir. Ayette bir yönüyle istiare-i tasrihiyye, bir başka yönüyle değerlendirildiğinde istiare-i mekniyye olduğunu söylemektedir.

Açlık ile korkudan kaynaklanan, insanı adeta sarmalayan zayıflık ve vücudun sararması gibi sıkıntılar; kapsama/kuşatma açısından لباس'a (elbise) benzetilmiş, sonra elbisenin ismi/elbise lafzı insanın karşı karşıya kaldığı meşakkat için istiare edilmiştir. Bu yönüyle tasrihiyyedir. İkincisi ise insanın başına gelen şey, kötülük açısından acı ve kötü tada benzetilmiştir. Sonra müşebbeh bih hafzedilmiş, ona işaret eden bir unsur olan tahyîl diye isimlendirilen الإِذَاقَةُ kelimesi (وتكون الإِذَاقَةُ تَحْيِيلًا) zikredilmiştir. Bu durumda istiare-i mekniyye olur.⁶⁰ Görüldüğü gibi her ne kadar İsferyânî bu görüşü ilginç bulup beyân âlimlerinden neredeyse kimsenin böyle bir şey söylemediğini belirtse de⁶¹ Semerķandî'nin görüşü buradaki problemi çözme hususunda değerli bir yaklaşımdır. Semerķandî, mekniyyede daha doğrusu genel olarak istiarede müşebbehin bulunmaması gerektiğini belirtmese de ayetteki istiarenin mekniyye de olabileceği ile ilgili yaptığı yorumda müşebbehin (insanın başına gelen şey) hafzedildiğine işaret etmiştir.

Bu noktada Kazvînî'nin yaklaşımı daha nettir. Kazvînî; teşbih nefiste/içte gizli olur (teşbih-i muzmar), müşebbeh dışında teşbih rükünlerinden bir şey zikredilmez, müşebbeh bihe ait öğelerden biri müşebbeh için getirilmek suretiyle/işbât nefisteki bu teşbihe delâlet edilirse bunun “istiare bi'l-kinaye” ya da “istiare-i meknî”; müşebbeh bihin müşebbeh için işbâtı/getirilen durumun da “istiare-i tahyiliyye” olarak isimlen-

⁵⁸ İsferyânî, *Şerhü'l-İsâm*, 50.

⁵⁹ en-Naḥl 16/112.

⁶⁰ Bâcûrî, *Hâşiye 'alâ'r-Risâleti's-Semerķandiyye*, 166.

⁶¹ İsferyânî, *Şerhü'l-İsâm*, 272.

dirileceğini ifade etmiştir.⁶² Tahyîliyye olarak isimlendirilmesi dinleyicinin/söze muhatap olanın müşebbehin müşebbeh bih cinsine dâhil olduğunu hayal etmesi sebebiyledir.⁶³ Tefâtânî, Kazvînî'den önce seleften kimsenin böyle tarif etmediğini söylemiştir.⁶⁴ Kazvînî meşhur şiiri (...إِذَا الْمَنِيَّةُ...) mekniyye'ye örnek olarak zikretse de⁶⁵ bunu mecaz olarak değerlendirmedeği anlaşılmaktadır.⁶⁶ Zira önceki satırlarda da ifade ettiğimiz gibi Kazvînî istiarenin gerçekleşebilmesi için müşebbehin zikredilmemesini şart koşturmaktadır. Onun nefisteki/içteki teşbih dediği “teşbih-i muzmar” istiare gibi değildir. Müşebbeh bihin levâzımı zikredilip bu da müşebbeh için kullanılınca/ısbât edilince müşebbehin müşebbeh bihe dâhil olduğu iddia edilmiş, bu sebeple müşebbeh bihe ait niteliklerden birisi müşebbeh için getirilebilmiştir. Böyle bir iddia istiareye aittir. Bundan dolayı bu teşbih istiare olarak isimlendirilebilmiştir.⁶⁷ Bunun salt bir isimlendirmeden ibaret olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁸

Modern dönem belâgat âlimlerinden Fazl Hasan 'Abbâs'ın (1932-2011) çözümü şu şekildedir:

İstiarinin üç rûknünden biri olan müstear leh müşebbehe, müstear ile müstear minh ise müşebbeh bihin lafzı ve manasına karşılık gelir. Müşebbeh bih istiarinin iki rûknünü kapsar; dolayısıyla ana unsurdur. Bu da istiarinin rûkûnleri arasında fark olduğuna işaret eder. Müşebbeh hafzedilirse istiare rûkûnlerinden sadece bir tanesi gider, müşebbeh bihin hafzedilmesiyle ise iki tanesi gider. Bundan dolayı onunla ilgili unsurlardan birisiyle işaret etmek zorunluluğu vardır, yoksa istiare kaybolur.⁶⁹

Fazl Hasan, istiare tanımında müşebbehin zikredilip zikredilmemesine açıkça temas etmemiştir.

⁶² Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhîs fî 'Ulûmi'l-belâğa*, thk. Abdülhamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1430), 79; Kazvînî, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâğa*, 234; Tefâtânî, *Muhtaşaru's-Sa'd*, 35; Düsûkî, *Hâşiyetü't-Düsûkî*, 3/438.

⁶³ Tefâtânî, *Muhtaşaru's-Sa'd*, 356; Düsûkî, *Hâşiyetü't-Düsûkî*, 3/439.

⁶⁴ Tefâtânî, *Muhtaşaru's-Sa'd*, 357; Düsûkî, *Hâşiyetü't-Düsûkî*, 445.

⁶⁵ Kazvînî, *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, 235.

⁶⁶ Tefâtânî, *Muhtaşaru's-Sa'd*, 355.

⁶⁷ Düsûkî, *Hâşiyetü't-Düsûkî*, 3/439.

⁶⁸ Tefâtânî, *Muhtaşaru's-Sa'd*, 355; Düsûkî, *Hâşiyetü't-Düsûkî*, 3/439.

⁶⁹ 'Abbâs, *el-Belâğa fîmühâ ve efnânuhâ*, 180.

2.2. İstiare-i Mekniyyedeki Kapalılık Sebepleri

İstiare-i mekniyyedeki karışıklığa, istiare tanımında yer alan teşbihin taraflarından hangisinin hazfedilmesi gerektiği hususundaki belirsizliğin de etki ettiği söylenebilir. Önceki satırlarda aktarıldığı gibi belâgat âlimleri istiareyi genelde taraflardan birinin hazfedildiği teşbih diye tanımlamış, hemen ardından bu hazfedilenin müşebbeh de müşebbeh bih de olabileceğini belirtmişlerdir. Fakat bu tespit sorunludur. İstiarede “Teşbih edati ve vech-i şebehle birlikte müşebbeh hazfedilir, müşebbeh bih zikredilir.” tanımının doğru ve problemi çözecek nitelikte olduğunu belirtmeliyiz.⁷⁰ Yani istiarede hazfedilmesi gereken öge müşebbehdir. Modern dönem dil âlimlerinden Muhammed Mustafa Heddâre (1930-1997) belâgatçıların istiareyi “taraflarından biri hazfedilmiş teşbih” olarak tanımlamalarının isabetli olduğunu söylerken, bu örnekte/beyitte (...إذا المنية...) müşebbeh bulunmasına rağmen istiare kabul edilmesinden hareket etmiştir.⁷¹

Yukarıdaki satırlarda da görüldüğü gibi Sekkâkî dâhil hemen hemen bütün belâgat âlimleri bu örneği istiare-i mekniyye kabul etmiştir.⁷² Hâlbuki burada “teşbih-i meknî” vardır. Zira bu sözün aslı *فإذا أقبلت المنية لم تنفع* “Ölüm pençelerini geçiren yırtıcı hayvandır (gibidir). Eğer ölüm gelirse muskalar kâr etmez.” şeklindedir. *سُبُعُ* olan müşebbeh bih kendi lafzıyla zikredilmemiş, hazfedilmiş, onunla ilgili saldırma unsurunun söylenmesiyle (*ينشُبُ أظفاره*) yetinilmiştir. Bu geçirme (pençe) işi *سُبُعُ* lafzına değil, ölüme (*المنية*) isnat edilmiştir.⁷³ Taraflarından biri açıkça zikredilmez, teşbih gizli olursa teşbih-i belîğ “teşbih-i meknî” adını alır. Belîğ teşbihte müşebbeh kendisine doğrudan delâlet eden lafızla zikredilir.⁷⁴ Genel olarak belâgat kitaplarında kendisine yer bulamayan bu teşbih türü (meknî) teşbih-i belîğden daha edebî değere sahiptir. Çünkü müşebbeh bih zikredilmemiş, ona işaret eden bir lafızla örtük bir biçimde söylenmiştir.⁷⁵ Belâgatçıların bunu ayrı bir teşbih türü olarak zikretmesinin bu şiirin ve benzer örneklerin istiare-i mekniyye sanılmasının en

⁷⁰ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/229.

⁷¹ Heddâre, *Fî'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, 70.

⁷² Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/245.

⁷³ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 245,246.

⁷⁴ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/205.

⁷⁵ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/204-206.

önemli sebeplerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁶ Aslında Ẓazvîni içteki teşbih derken teknik olarak adını koymasa da buna işaret etmektedir.

Ayrıca bir sözün istiare olabilmesi için müşebbeh ile müşebbeh bihin kendisinin veya niteliklerinden birinin teşbih sonucunu doğuracak bir pozisyonda bir arada bulunmaması gerekir. Bu, teşbihle istiare arasındaki farklardan birisidir. Aralarında teşbih sonucunu doğuracak bu hususları şöyle sıralamak mümkündür:⁷⁷ Müşebbeh bih müşebbehin haberi konumunda gelmemeli, müşebbeh için hal ile sıfat veya müşebbehe muzaf da olmamalıdır. Müşebbeh bih, nev'ini beyan eden masdar, müşebbeh de müşebbeh bihi açıklayan bir konumda bulunmamalıdır.⁷⁸ Mesela Mâide sûresinin 114. ayetindeki (رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عَيْدًا) "...Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; sevinç kaynağı olsun..." عَيْدًا kelimesi كان'nin (تكون) haberi olduğu için, Ahzâb sûresinin 46. ayetindeki (وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِأَذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا) "... Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve yol gösterici bir lamba olarak..." وسراجًا sözcüğü ise hal konumunda bulunması sebebiyle, söz tamamlandıktan sonra geldiği için müstear değildir. Eğer bunlardan birisi varsa istiare değil, teşbih olur. İstiarenin gerçekleşebilmesi yani müstear olabilmesi için لقيت أسدا, "Bir aslan beni gördü." örneğindeki gibi fail, مررت بأسد, "Bir aslanla karşılaştım." misalinde geçtiği üzere meful; "Bir aslanla uğradım." sözündeki gibi mecrur isim veya الأسد مقدام "Aslan geliyor." cümlesindeki gibi mübteda olması gerekmektedir.⁷⁹

Buradan hareketle "istiare-i mekniyye" için getirilen örneklerin çoğunun iyice incelendiğinde "teşbih-i mekni" olduğu görülecektir. Söylenilenleri daha somut hale getirmek için iki örnek daha zikretmek isabetli olacaktır. Mesela, نادى المدرس عليا فجاءه بجناح السرعة, "Hoca Ali'ye seslendi, Ali sürat kanadıyla geldi. (Çok hızlı geldi)." Örnekte öğrencinin gelişindeki hızı, kanatlarıyla uçan kuşun hızına benzetilmektedir. Burada müşebbeh bih hafzedilmiştir. Eğer müşebbeh bih takdir edilmeyip açıkça ifade edilseydi belîğ teşbih olurdu. Çünkü o durumda kelam, فجاءه طائرا سريعا "Hızlı bir kuş olarak geldi." ya da فجاءه مَجِيءًا طائرًا سريعًا "Hızlı bir kuşun geldiği gibi geldi."

⁷⁶ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/205.

⁷⁷ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 205, 206.

⁷⁸ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/205.

⁷⁹ Râzî, *Nihâyetü'l-'icâz*, 242, 243.

olurdu. Müşebbeh bih hazfedildikten sonra, ona ait niteliklerden biriyle ona işaret edilmiştir. Bu örnekte kuşun gelişindeki seriliğin kaynağı olan جناح “kanat”tır. Sonuçta cümle فجاهه بجناح السرعة haline gelmiştir. Yani ifade, “Ali, hocaya mesafe almada kanatla uçan kuş gibi geldi.” manasındadır.⁸⁰ Bir başka örneğimiz çok sayıda belâgat kitabında istiare-i mekniyyeye örnek olarak zikredilen İsrâ suresinin 24. ayetidir. وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا “Onlara merhamet göstererek tevazu kanadını indir ve de ki: Rabbim! Beni küçüklüğümde koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.” Anne babaya mahcup bir tavır takınmak, onlara karşı yumuşak olmak kuşun yavrusu ya da eşi için kanatlarını yavaş/hafif bir biçimde çırpmasına benzetilmiştir. Fakat teşbih gizlidir, müşebbeh bih zikredilmemiş, ona ait niteliklerden birisiyle ona işaret edilmiştir. Bu cümleyi tahlil ettiğimizde الرحمة تذللا من الرحمة جناحه يخفض كطائر يخفض ذلك لوالديك كطائر يخفض “Anne babana yumuşaklığın, merhameti sebebiyle yumuşak bir biçimde kanat çırpın kuş gibi olsun.” manasına geldiğini görürüz. Önce teşbih edatı hazfedilerek belîğ teşbih haline getirilmiştir, sonra müşebbeh bih de hazfedilmiş, onun sıfatlarından biri olan “kanat” ile ona işaret edilmiştir. Zira kanatla yumuşaklığa, merhamete işaret vardır. Neticede teşbih, meknî hale gelmiştir.⁸¹ “Teşbih-i meknî”de müşebbeh de müşebbeh bih de kendi sarih lafızıyla ya da ona işaret edecek şekilde gelir.

2.3. Alternatif İstiare-i Mekniyye Tanımı

Bütün bu tespitlerden sonra istiare-i mekniyyenin tanımını yapıp örnek zikretmenin yerinde olacağını düşünmekteyiz. Daha net ifade edebilmek adına önce istiare-i tasrîhiyyeye bir misal getirip ardından mekniyyeyi açıklayacağız. Mesela, وقف الأسد على المنبر “Aslan minbere çıktı.” cümlesinde الأسد kelimesi bizzat yırtıcı hayvandan istiare edilmiş, bir insan için kullanılmıştır. Bu misalde istiare tasrîhidir; çünkü müstear minh/müşebbeh bih bizzat müstear lafzın kendisiyle açıkça ifade edilmiştir.⁸² İstiare-i mekniyyede ise müstear minh/müşebbeh bih müstear lafızla açıkça gösterilmez/zikredilmez. Onun sıfatından, özelliklerinden

⁸⁰ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/204.

⁸¹ Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/208.

⁸² Meydâni, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/243.

biri ya da yakın veya uzak levâzımı zikredilir, örtük bir biçimde müstear lafza işaret edilir. Mesela tasrîhiyye için getirdiğimiz örneği *الزئير* “Kükreyen, minbere çıktı.” şeklinde kullanırsak, yani *أسد* lafzını doğrudan zikretmek yerine ona ait bir nitelik olan *صاحب الزئير* “kükreyen” ifadesi ile üstü örtülü bir biçimde ifade edersek, müşebbeh bihe ait özellik/özellikler hariç teşbihin bütün rükünleri hafzedilmiş olur. İşte istiarenin bu türü “mekniyye” olarak isimlendirilir.⁸³ İstiare-i mekniyyenin olduğu yerde bir de istiare-i tahyîliyyeden söz etmek mümkündür. Zira istiare-i mekniyye ile tahyîliyye, sözü söyleyenin, birisi diğerini gerektiren iki fiilidir/eylemidir. Tahyîliyyenin karînesinin mekniyye, mekniyyenin karînesinin de tahyîliyye olması gerekmektedir.⁸⁴

Bir başka örnek üzerinden gösterirsek: *و زنا نقتبس علمَ ذي فضل يأتي الليلَ إذا غاب، و يذهب الليلُ إذا حَضَرَ* “Kaybolduğunda gecenin geldiği, bulunduğunda gecenin kaybolduğu ilim sahibinin ilminden istifade etmek için ziyaret ettik.” Bu ifade, ilmi güneşten aldık manasındadır. Gece geldiğinde kaybolması ve gece gittiğinde gelmesi güneşin levâzımındandır. (Güneşe bağlı, güneşle ilgili akla gelen hususlardandır). Cümlede hafzedilen *الشمسُ* lafzı müsteardır, onunla, övülen insana işaret edilmektedir. Burada aslında övülen kimse güneşe benzetilmektedir; fakat bu güneş hafzedilmekte, onun yerine ona işaret eden levâzımından bazı hususiyetlerle o örtük bir biçimde ifade edilmektedir.⁸⁵ İstiare-i mekniyye için şair Di‘bil Huzâ‘î’nin (öl. 246/860) şu sözünü de örnek olarak getirebiliriz: *لا تعجبي يا سلم من رجل ضحك المشيب برأسه فبكي* “İhtiyarlığının başındaki beyazlığa güldüğü, onun da ağladığı bir adama şaşırma, ey Selma.” Bu şiirde şair, saçtaki ağarmayı ağızda küçük azı dişlerinin çıkmasına benzetmiştir. Bu hadiseye onun özelliklerinden olan “gülme” olayı işaret etmiştir. Ardından *ضحك* fiili meramına delâlet etsin diye kullanılmış, bu fiilin kullanılmasıyla istiare-i mekniyye gerçekleşmiştir. Bir başka örnek olarak Serî Reffâ’nın (öl. 362/973 [?])

⁸³ Meydânî, *el-Belâğatü'l-‘Arabiyye*, 2/243.

⁸⁴ Teftâzânî, *Muhtaşaru’s-Sa’d*, 357; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 279. Aslında mekniyye ile tahyîliyyenin karîneleri hususunda belâgat âlimlerinin farklı görüşleri vardır. Bu çalışmamızda hacmi genişletmemek ve konuyu dağıtmamak adına bunlara temas etmeyi uygun görmüyoruz. Hem bunu hem de genel olarak yer yer tahyîl olarak da isimlendirilen istiare-i tahyîliyye kavramını ayrı bir çalışmada detaylıca ele almayı düşünmekteyiz.

⁸⁵ Meydânî, *el-Belâğatü'l-‘Arabiyye*, 2/244.

kendi şiirini nitelediği şu sözü zikredebiliriz: إذا ما صافح الأسماع يوما تبسمت الضمائر والقلوب “Eğer bir gün kulaklar musafaha ederse (o kulakların) gönlü, kalbi tebessüm eder.” Burada şair, şiirinin dinlenmesini zarif, sevilen birisinin kulak vermesine, dinlemesine benzettir. Sonra müşebbeh bih hazfedilmekte, ona ait bir nitelik (musafaha) ona işaret edilip istiare-i mekniyye olarak صافح fiili kullanılmaktadır.⁸⁶

Sonuç

İstiare ile ilgili olarak yapılan, hazfedilen tarafın müşebbeh de müşebbeh bih de olabileceği tespiti isabetli görülmemektedir. Zira bir istiarenden söz edilebilmesi için müstear leh/müşebbehin ne zikredilmesi ne de takdir edilmesi gerekir, aksi halde teşbih olur. Bu tespit “İstiare müşebbehte değil, müşebbeh bihte gerçekleşir.” cümlesiyle de özetlenebilir.

Çalışmada, merkeze alınan örnekte (إذا المنية...) müşebbeh bulunmasına rağmen istiare kabul edilmesinin, istiarenin “ taraflarından biri hazfedilmiş teşbih” olarak tanımlanma sebeplerinden biri olduğu neticesi elde edilmiştir. İstiare-i mekniyye’nin tanımındaki problemde de istiare tanımındaki karışıklığın etkisi olduğu görülmüştür.

Ayrıca bir sözün istiare olabilmesi için müşebbeh ile müşebbeh bihin kendisinin veya niteliklerinden birinin teşbih sonucunu doğuracak bir pozisyonda bir arada bulunmaması gerekir. Müşebbeh bih müşebbehin haberi konumunda gelirse, müşebbeh için hal ile sıfat veya müşebbehe muzaf olursa, müşebbeh bih nev’ini beyan eden masdar, müşebbeh de müşebbeh bihi açıklayan bir konumda bulunursa teşbih sonucu doğuracak pozisyon gerçekleşir.

İstiare-i mekniyye için getirilen örneklerin çoğunun belâgat kaynaklarında müstakil bir teşbih türü olarak yer almayan “teşbih-i meknî” olduğu neticesi elde edilmiştir. Belâgatçıların teşbih-i meknîyi ayrı bir teşbih türü olarak zikretmemesi, bu şiirin ve benzer örneklerin istiare-i mekniyye sanılmasının en önemli sebeplerinden biri olduğu söylenebilir. Bununla beraber bazı belâgatçıların bire bir aynı isimle olmasa

⁸⁶ Meydâni, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/249.

da içteki/nefisteki teşbih (teşbih-i muzmar) derken aslında teşbih-i meknîyi kastettikleri sonucuna varılmıştır.

Klasik olsun modern olsun hemen hemen bütün çalışmalarda Sekkâkî'nin istiare-i mekniyye tanımının ve “Ölüm pençelerini geçirdiğinde hiçbir muskanın fayda vermediğini görürsün.” örneğinin aynen benimsenip sürdürüldüğü görülmektedir. Kimi kaynaklardaki istiare-i mekniyye ifadesiyle gerçek anlamda istiare kastedilmediği, burada aslında “teşbih sanatı vardır” demek istendiği; fakat aralarındaki bazı benzerliklerden dolayı böyle isimlendirildiği, yani sadece bir isim benzerliği söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir istiarenin mekniyye olabilmesi için müstear minh/müşebbeh bih, müstear lafızla açıkça gösterilmemesi, onun özelliklerinden biri ya da yakın veya uzak levâzımının zikredilmesi, örtük bir biçimde müstear lafza işaret edilmesi gerektiği neticesi elde edilmiştir. Bundan önce tabiatıyla müstear leh/müşebbehin bulunmaması gerekir. Eğer zikredilirse bu durumda bir istiareden söz edilemeyeceği, bunun bir teşbih olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Abacı, Harun. “Osmanlı Tefsir Geleneğinde İstiârenin Etki Alanı -Âlûsî Tefsiri Örneği”. *Osmanlı'da İlm-i Tefsir*. ed. M. Talha Boyalık, Harun Abacı. 393-419. İstanbul: İsar Yayınları, 2019.
- ‘Âişe Hân, Şena - Şâhîde, Selmâ. “el-’İsti’âre fî ‘Âyati’l-’Îmân ve’l-Küfr fî Süreti’l-Bakara”. *Mecelletü’l-’Kısmi’l-’Arabî* 25 (2018), 113-123.
- Ateş, Avnullah Enes. *Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- ‘Atîk, Abdülazîz. *’İlmü’l-beyân*. Beyrut: Dâru’n-Nahđati’l-’Arabîyye, 1405.
- Ayyıldız, Esat. “El-Hansâ’ bint ‘Amr: Eski Arap Şiirinde Öncü Bir Mersiye Şairi Hanım”. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020), 201-224.
- Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed. *Hâşîye ‘alâ’r-Risâleti’s-Semerķandiyye*. thk. İlyas Kaplan. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 2009.

- Bolelli, Nusreddin. *Belâgat (Kur'an Edebiyatı: Beyân-Meânî-Bedî)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Bulut, Ali. *Belâgat: Beyân-Meânî-Bedî*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Butşâşe, Cemal. *Nemâzic mine'l-'isti'âre fi'l- Qur'ân ve tercümatüha bi'l-lügati'l-İncilîziyye*. Cezayir Üniversitesi, Edebiyat ve Dil Fakültesi Tercüme Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Cârim, Alî - Emîn, Mustafa. *el-Belâgatü'l-vâdîha: el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî' li'l-medârisi's-şâneviyye*. İstanbul: Kahraman, 1984.
- Cürcânî, Muhammed. *el-İşârât ve't-teşbihât*. thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1432.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Delâilü'l-ı'câz: Sözdizimi ve Anlambilim*. çev. Osman Güman. İstanbul: Litera, 2008.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Delâ'ilü'l-'ı'câz fi 'ilmi'l-me'ânî*. thk. Seyyid Muhammed Reşit Rızâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 1422.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Esrâru'l-belâğa*. ed. Mahmûd Muhammed Şâkir. Cidde: Dârü'l-Medenî, 1. Basım, 1991.
- Durmuş, İsmail - Pala, İskender. "İstiare". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/315-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Düsûkî, Muhammed Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetü't-Düsûkî 'ala muhtasarı's-Sa'd*. thk. Halil İbrahim Halil. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, ts.
- Eliaçık, Muhittin. "Belâgat Kitaplarında İsti'ârenin Tarif ve Tasnifi". *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science* 3/21 (2015), 21-30.
- Emîl, Bedî' Ya'kup - Mîşâl Âsî. *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi'l-lügâti ve'l-'edeb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1987.
- Emîn, Bekrî Şeyh. *el-Belâgatü'l-'Arabiyye fi şevbihâ'l-cedid: 'İlmu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1402.
- Er, Rahmi. "Ebû Züeyb el-Hüzelî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/272. İstanbul: İSAM: TDV Yayınları, 1994.
- Eren, A. Cüneyt - Uzunoğlu, M. Vecih. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014.

- Eroğlu, Yakup. *Arap Belâgatında Kinaye ve İstiare*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Fitriyye Leylâ, Sitâ. *el-İsti'âre fî sûreti'n-Nisâ (Dirâse vasfîyye tahlîliyye)*. Ponorogo: Ponorogo Devlet İslâm Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hâşimî, Seyyîd Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa*. thk. Süleyman Salih. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 4. Basım, 1434.
- Heddâre, Muhammed Mustafa. *Fî'l-Belâğati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1409.
- Çalkile, Abdeh Abdulazîz. *el-Belâğatü'l-İstılahîyye*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1412.
- Karakaya, Mehmet Murat. "Kur'an-ı Kerim'de Edebî Sanatların Kullanımı: Teşbih, İstiare, Kinaye ve Mecaz". *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Revisiği Yıllığı]* 55/2 (2019), 229-257.
- Çazvîni, Hatîb. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğa: el-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1424.
- Çazvîni, Hatîb. *et-Telhîş fî 'ulûmi'l-belâğa*. thk. Abdülhamîd Hendâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1430.
- Mecdî Vehbe - Kamil el-Mühendis. *Mu'cemu'l-muştalahati'l-'Arabiyye fî'l-lüğâti ve'l-'edeb*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2. Basım, 1984.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *'Ulûmu'l-belâğa: el-Beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 1414.
- Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye 'üsüsühâ ve 'ulûmuhâ ve fînûnüihâ ve şuverun min taḫbîkâtihâ bi-heykelin cedîdin min tarîfin ve telîdin*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 1434.
- Nâşîf, Hıfînî vd. *Durûsu'l-belâğa*. thk. Ahmed Senûsî. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 2012.
- Ölmez, Hüseyin. *Arap Dilinde İstiare ve Kur'an Meallerindeki İstiareli Üsluplar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Râzî, Muhammed Fahrüddin Ziyâüddin Ömer. *Nihâyetü'l-'icâz fî dirâyeti'l-'icâz*. thk. Bekrî Şeyh Emin. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1985.
- Sağdıç, Sedat. "Ebü'l-Kâsım b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkindî (ö. 888/1483) Hayatı, Eserleri ve İstiare Risâlesi". *Orta Asya'dan Anadolu'ya İslâmi*

- İlimler: Şehirler-Âlimler-Eserler-Meseleler.* ed. Murat Şimşek vd. 697-707. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Saraç, Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat.* İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kub Siracüddîn Yusuf b. Ebi Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm.* thk. Naim Zerzur. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1407.
- Şen, Ahmet. "Arap Edebiyatında Salgın İzleri ve Nikola et-Türk'ün Salgına Dair Urcüzesi". *Istanbul Journal of Arabic Studies* 4/2 (2021), 193-222.
- Şentürk, Nurullah. *İstiare ve Belâgat İlimindeki Yeri.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Şihâb, Henâ Mahmûd - Gânim Muhammed, 'Ammar. "Esrâru'l-'İsti'âre fî 'Âyati'l-Mülk fi'l-Çur'âni'l-Kerîm". *Mecelletü't-Terbiye ve'l-İlm* 15/4 (2008), 154-184.
- Tala, Murat. "Belâgatte Metafor Problemi: Bir Anlam, Yapı ve Mecaz Sorunu Olarak İstiare-i Mekniyye". *Bilimname: Düşünce Platformu* 38 (Ekim 2019), 663-688.
- Teftâzânî, Sa'düddin. *Muhtaşaru's-Sâ'd: Şerhü telhîsi kitâbi miftâhi'l-'ulûm.* thk. Abdülhamid Hendavî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1431.
- Tîbî, Şerefüddin el-Huseyn b. Abdillâh. *Fütûhu'l-ğayb fi'l-keşf 'an kımâi'r-reyb.* 17 Cilt. Ebû Zâbî: Câizetü Dübey ed-Devliyye li'l-Çur'âni'l-Kerîm, 1. Basım, 1434.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an haqâikiğâvâmiği't-Tenzîl ve 'uyûmi'l-eqâvîl fi vücûhi't-te'vîl.* thk. Muhammed Abdüsselam Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- 'İkaryûm, Muhammed. *el-'İsti'âretü't-tasrihiyye ve'l-'İsti'âretü'l-mekniyye fi'l-cüz'îs-selâsin (Dirâse tahlîliyye belâgiyye).* Makassar: Alâeddin Devlet İslâm Üniversitesi Eğitim ve Öğretim İşleri Fakültesi Arap Dili Öğretimi Bölümü, Lisans Tezi, 2018.
- 'İsferâyînî, 'İsâmüddîn İbrahim b. Ömer. *Şerhü'l-'İsâm 'alâ metni's-Semerqandiyye fî 'ilmi'l-beyân.* thk. İlyas Kaplan. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2010.
- 'Abbâs, Fazl Hasan. *el-Belâğa fî'nühâ ve efnânuhâ: 'İlmü'l-beyân ve'l-bedî'. b.y.:* Dâru'l-Furkân li'n-Neşr ve't-Tevzî, 10. Basım, 2005.